

Oponentský posudek na disertační práci Milana Hanzla *Poslankyně Národního shromáždění Československé republiky v letech 1945–1948*, FF UHK 2022, 255 s.

školitel: prof. PhDr. Dana Musilová, CSc.

Disertační práce Mgr. Milana Hanzla představuje svým zaměřením osobitý výběr tématu, neboť se dotýká hned dvou zajímavých okruhů, které nejsou až tak častým předmětem vědeckého výzkumu a následné prezentace jeho výsledků v podobě monografické studie. Disertant spojil téma výzkumu postavení a role žen v dějinách se zájmem o působení československého parlamentu v krátkém poválečném období tzv. Třetí republiky, když se rozhodl prozkoumat fenomén ženství a jeho přítomnost v poslaneckých lavicích dvou prvních poválečných zákonodárných sborů – Prozatímního a Ústavodárného národního shromáždění. Krátké období od osvobození Československa na jaře 1945 až po ukončení činnosti ÚNS v květnu 1948 v důsledku voleb vypsaných již novým vedením komunisty ovládnutého státu se stalo chronologicky zřetelně vymezenou plochou, v jejímž rámci zkoumá autor působení a nejrůznější projevy aktivity ženského elektorátu obou sněmoven. Výzkum opřel o důkladné seznámení se s odbornou literaturou výrazně rozšířenou jak k tematice dějin žen a gender, tak k tematice činnosti zákonodárného sboru. Druhou oporou analytických počínů bylo prostudování významné části dobové pramenné základny vázané k činnosti parlamentu a současně zahrnující aktivity žen-političek včetně početných titulů dobového tisku a politické, resp. právní literatury.

Práce je vybavena rozsáhlou úvodní partií, která vedle uvedení do tématu přináší důkladné popsání domácí a zahraniční literatury k ženské i parlamentní problematice, jdoucí do značných podrobností (dokonce ve čtyřech jazycích) a v míře, která u mnoha titulů nedovolila asi více než jen zběžné seznámení. Širokému záběru odpovídá rozsáhlý seznam literatury. Domnívám se, že takto pojatému rozsáhlému výkladu by slušelo stručné shrnutí, jaký tedy je výchozí stav historické vědy pro zpracování účasti žen na práci zákonodárných sborů obecně a v poválečném období zvláště, aby obraz historického poznání měl vnímatelné kontury. Následuje seznámení se s archivními prameny různého charakteru (postrádám studium zápisů schůzí vedení obou parlamentů a důležitých výborů), tištěnými prameny, s metodologií a koncepcí práce. V metodologickém oddíle se autor částečně vrací k historiografii dějin ženy a uvažuje nad jejich rozdílným pojetím (některé zajímavé soudy patří spíše do oddílu historiografie) a velmi přijatelně odůvodňuje výběr tématu, částečně v návaznosti na významnou monografii své školitelky (D. Musilová, *Z ženského pohledu*. České Budějovice 2007). Koncepci výzkumu

autor pojal jako bádání nad třemi okruhy otázek (role poslankyň v politice, jejich zainteresovanost v oblasti sociální, zdravotní a školní a konečně jejich představy o úloze a podílu žen v parlamentní politice). Ke všem těmto oblastem se jednotlivé kapitoly disertace s větším nebo menším úspěchem vyslovují.

První kapitola práce v dále nečleněném textu pojednává o neparlamentní fázi činnosti československých političek, v mezidobí mezi květnem 1945 a 28. říjnem téhož roku, kdy se poprvé sešlo Prozatímní národní shromáždění. Objektem autorova zájmu jsou organizační aktivity žen směřujících k vytvoření celostátní ženské organizace na národně frontovní základně, jejich politické počiny usilující o vyšší zastoupení žen v orgánech státu a formulování společné názorové platformy k prosazení rovnoprávnosti ženy ve společnosti. Zohledněny jsou i vznikající rozpory, např. kolem společného časopisu Československá žena, či v podobě odrazu rostoucích sporů mezi politickými stranami zhruba od podzimu 1945. Částečně je zachyceno úsilí političek o angažmá v odpovědných funkcích v politice a připravovaném prozatímním parlamentu. Vynikali v tom zřejmě národní socialisté a jejich ženské představitelky. Jak se v tomto ohledu vyvíjely názory uvnitř dalších stran, již dotčeno není. Ovlivňovalo je obecně zvýšené povědomí o potřebě vyššího zapojení žen ve vrcholné politice? Zdá se, že mezi stranami přece jen existovaly rozdíly v ochotě vyslat do zákonodárního sboru více žen a že evidentně u komunistů a lidovců ještě fungovala dominance mužského prvků.

V druhé dílčkové kapitole práce je pozornost autora soustředěna k činnosti žen v PNS, přičemž je analyzován početný soubor dílčích témat týkajících se rovnoprávnosti žen v každodenním životě, rodinné a populační politiky, účasti žen na obnově Československa, veřejných zaměstnankyň, vzdělávání dětí a mládeže a snah o zmírnění dvojího zatížení žen. Pověštinou jsou relativně podrobně představeny aktivity konkrétních poslankyň v podobě jejich projevů a vystoupení, případně i novinových statí. Výsledky jejich snah jsou vzpomenuty v kladném případě jako konstatování o přijetí zákona, neúspěšný pokus je obvykle jen konstatován. Do „kuchyně“ jednotlivých vystoupení však nahlédnout v zásadě nelze. Jakou roli hrálo v účasti na parlamentní debatě odborné zaměření dané poslankyně, nebo šlo o výsledek jednání na výboru sněmovny či o vliv jejího stranického zázemí? Zkrátka, jednalo se o ryze individuální aktivitu nebo výsledek diskuse a spolupráce, byť třeba jen uvnitř vlastní strany?

V podobě jakéhosi vstupního textu je v kapitole – a obdobně tak je tomu i v následující kapitole – nejprve skupina poslankyň rozebrána z nejrůznějších možných hledisek (věk, profese, stranická příslušnost, náboženské vyznání, národnost, rodinný stav, délka poslaneckého působení, zastoupení v parlamentních výborech a počet vystoupení a interpelací). Většina zjištěných údajů je popsána v textu, další přinášejí tabulky v příloze (neškodilo by,

kdyby na ně bylo odkázáno). Některé z tabulek mohly být připraveny nikoliv jako prostý seznam, ale výsledek komparativní práce a vloženy přímo do textu (např. působení poslankyň v jednotlivých zákonodárných sborech mohla být shrnuta v jedné tabulce, která by tak nabídla okamžité porovnání). Chybí také četnost zastoupení jednotlivých poslankyň ve výborech. Spokojit se musíme pouze s faktem, že dvacet poslankyň bylo 52x členkami výborů bez dalšího vymezení, a s údaji, že konkrétní poslankyně působila jako předsedkyně kulturního výboru, další tři byly místopředsedkyněmi výborů. O členství A. Hodinové-Spurné ve vedení parlamentu je jenom zmínka a ještě mimo tento kontext. Poslední podkapitola vyznívá slibně nadpisem „Předvolební agenda poslankyň PNS“. Dozvídáme se o zapojení poslankyň do volební kampaně, o jejich snaze získávat do stranických řad ženy včetně venkovských. Relativně zajímavé je sdělení o umístování žen na přední místa stranických kandidátek, zbytek kapitoly je o charakteru voleb a volebních výsledcích jednotlivých stran, ale z vnitrostranických pnutí je připomenut jen zápas poslankyně dr. Koželuhové s vedením své strany. Závěr konstatuje, že PNS své poslání splnilo, ale stručné zhodnocení podílu žen na jeho působení a dosahu na veřejné dění a legislativu chybí.

Práci poslankyň v Ústavodárném národním shromáždění jsou věnovány dvě další kapitoly. Důvodem pro rozdělení do dvou samostatných celků je únorové převzetí moci komunisty, po němž došlo k úplné proměně parlamentní praxe, a je proto z hlediska koncepce akceptovatelné. Po objasnění složení poslankyň z různých hledisek pojednává třetí kapitola stejně jako přechází sociální agendu, vzdělávání mládeže, vrací se k zápasu o zrovnoprávnění žen s muži a výrazně se zaměřuje na politiku populační a péči o matku dítě. Primárně politická rovina jejich aktivit je představena v poslední části. Ve čtvrté kapitole je stručně rozebráno úsilí poslankyň důstojně naplnit získaný mandát, ač nové podmínky diktované komunisty přes Akční výbor parlamentní NF to různě stěžovaly. Následuje závěr, který velmi solidně shrnuje výsledky bádání a v některých aspektech vlastně doplňuje neřčené v předchozím textu.

K celkové rekapitulaci práce. Především je patrné, že Mgr. Milan Hanzl vynaložil značnou námahu na pokrytí řešených témat odbornou literaturou. Podává nejenom důkladný referující přehled o domácí a rozsáhlé zahraniční literatuře, ale v poznámkách lze sledovat nesmírně pečlivé doložení odborných studií, monografií a syntéz vázaných na témata projednávaných zákonů, které svědčí o autorově zasvěcené znalosti problematiky. Není potom divu, že seznam literatury činí v práci úctyhodných šestnáct stran.

Složitěji se však posuzuje naplnění cílů, které autor vytyčil v oddíle koncepce práce. Jistě je možné souhlasit s tím, že v zásadě všechny tři badatelské roviny byly dotčeny a v obsahu disertace jsou přítomny. Ať už jde o postižení úlohy poslankyň na zápase o prosazení

rovnoprávnosti mužů a žen a zabezpečení lepších podmínek pro uplatnění genderové role ženy-matky, nebo o představení členek zákonodárního sboru jako žen angažovaných v politice a ve veřejném prostoru. V tom všem autor přinesl řadu fakt a dokladů, které pečlivě vyložil v tematicky rozčleněném a chronologicky pojatém běhu činnosti obou poválečných parlamentů.

Jeví se však, že zejména v druhé a části třetí kapitoly jsou sice poslankyně nazírány jako veřejně a politicky angažované subjekty, ale vystupující hlavně jako individuality, jejichž provázání s politickou realitou utvářela především jejich stranická příslušnost. Respektovaly své zakotvení ve vlastních politických stranách, byly jím determinovány, a proto není překvapující podoba a zacílení jejich stanovisek. Vazba na parlamentní práci mimo plenární zasedání sboru však nijak patrna není. A přitom přece mnohdy nevystupovaly jen za sebe či svou stranu, ale také za výbor, v kterém pracovaly anebo jej jako místopředsedkyně spoluřídily; stanovisko tak mohlo být i výsledkem diskuse s dalšími poslankyněmi. Jenomže poslankyně jako genderová skupina a menšina se svými vztahy, vzájemnými interakcemi, ale také vazbami na politická vedení svých stran jsou nahlíženy dosti povšechně. Zůstává opakované konstatování, že rozdílnost jejich politického zaměření neumožňovala společný postup (s malými výjimkami), což je nepochybně pravda. Nic se nedozvídáme o jejich práci ve výborech, jako by byly jejich parlamentní aktivity omezeny pouze na vystoupení a interpelace. Jak byly nazírány představiteli parlamentu, jak se prosazovaly ve výborech, kde – zdá se – byly zřejmě dosti aktivní?

Tento určitý deficit je v závěrečných částech práce (třetí a hlavně čtvrtá kapitola, závěr) přece jen umněšen. Autor dokazuje, že je možné činnost poslankyň analyzovat a představit ji v hlubším politickém ukotvení. Představa, že na poslankyně a jejich práci je nutné při výzkumu nahlížet jako na zřetelně vyhraněnou skupinu, která si teprve v praxi ne vždy lehce kótuje pozice v dosavadním donedávna jen mužském povolání, že je možné více nahlížet jejich vzájemné vztahy, účast na prohlubujícím se politickém konfliktu a také jejich vnitrostranické postoje, je právě v této části práce přece jen naplněna lépe. Takto je možné souhlasit s tvrzením, že autor své záměry po většinou uskutečnil, i když pohled na práci poslankyň uvnitř parlamentu (ve výborech, ve vedení), ale i na jejich angažování uvnitř vlastních stran mohl být hlubší.

Celkově disertant pojednává rozsáhlý soubor témat, o něž se ženy-poslankyně zajímaly, defilují politicky naléhavá témata z oblasti sociální a zdravotní péče, životní úrovně a také ženské problematiky mateřství a péče o děti. Autor prošel obrovské množství pramenů, dobových publikací věcně patřících k jeho výzkumu, tisku a odborných publikací. Získal tak více než detailní přehled o celé zkoumané problematice. Přesto však se nemohu zbavit dojmu,

že mnohé z předložených závěrů mohly být hlubší, občas představují soubor vedle sebe řazených závěrů, v nichž však není vždy zcela jasně obsaženo provedené konkrétní zhodnocení významu úsilí příslušné poslankyně o prosazení daného zákona. Někdy jsou to spíše výčty dílčích zápasů, které postrádají vyústění v podobě zřetelně formulovaných poznatků, výsledků či závěrů. Ale jsem nakloněn souhlasit, že ne vždy to bylo možné provést, nicméně signály takového úsilí měly být silnější. Z věcného hlediska se domnívám, že je poměrně málo pozornosti upřeno k objasnění podílu žen političek na práci obou zákonodárných sborů (jejich vystoupení a interpelace jsou jen veřejně viditelnou složkou jejich práce) s přihlédnutím k rozdílům daných jejich stranickou příslušností. Postrádám pohled na jejich politické konání uvnitř stran a v rámci parlamentních orgánů. Odpověď je třeba hledat v zápisech parlamentního předsednictva a výborů, v nichž se poslankyně plně angažovaly.

Poslední poznámka se týká citací, které obvykle slouží k ozřejmění problému náhledem do dobově vedené argumentace. Autor je využívá v textu ve značném rozsahu, přičemž jimi občas nahrazuje vlastní analýzy. Místo přesného vyhodnocení nashromážděné faktografie je čtenáři předložena část projevu té či oné poslankyně. Citace dokonce několikrát opakovaly fakta z předchozí věty, takže informace jsou zbytečně dublovány. Stává-li se však citace především ilustrací anebo výklad a hodnocení nahrazuje, jeví se jako zbytečná, zatěžující, protože tříští logiku výkladu. Narušená systematická výkladu působí „roztřepeně“ a „měkce“.

Závěrem lze autorovi doporučit, aby v případě uvažovaného vydání disertace jako knižní publikace provedl doplňkový výzkum a uvažovanou monografii doplnil nikoliv o další fakta, ale o plastický obraz podílu poslankyň na parlamentním životě, který vzdor omezením vytvářeným vládnoucím systémem Národní fronty přece jenom ještě dával členkám zákonodárského sboru možnosti svobody projevu i konání. Vzdor kritickým připomínkám, které je třeba chápat jako základ pro rozpravu při obhajobě disertace a přátelskou radu pro další práci, lze konstatovat, že současná podoba splňuje všechny náležité požadavky kladené na disertaci. S ohledem na povahu tématu i veškerou vynaloženou námahu by bylo však více než žádoucí, aby autor práci doplnil a historiografii tím v daném směru obohatil. Disertaci *Poslankyně Národního shromáždění Československé republiky v letech 1945–1948* však v každém případě doporučuji k obhajobě.

V Praze 5. června 2022

prof. PhDr. Ondřej Felcman, CSc.